

УДК 332.13

А. С. Гавриленко,
к. е. н., Центральний науково-дослідний інститут озброєння
та військової техніки Збройних Сил України

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

A. Gavrylenko,
Ph.D., Central Research Institute of weapons and military equipment of the Armed Forces of Ukraine

CONCEPTUAL BASIS REGIONAL DEVELOPMENT

У статті досліджено та обґрунтовано теоретичні основи управління розвитком регіону. Це дає змогу забезпечити теоретичну модель вибраного об'єкта дослідження та систематизувати регіональні проблеми й можливі методи їх вирішення. Наведено аналіз термінологічного апарату регіонального розвитку, який дасть можливість досить глибоко проникати в суть економічних явищ, процесів та природу виникнення проблемних ситуацій.

In the article the theoretical basis and reasonable control of the region. This makes it possible to provide a theoretical model of the selected object of study and organize regional problems and possible methods of solution. The analysis of terminological apparatus regional development that will enable deep enough to penetrate the essence of economic phenomena, processes and Nature of problem situations.

Ключові слова: регіон, економічний регіональний розвиток, концепція, теорія.
Key words: region, economic regional development, concept, theory.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Чим більш розмиті межі окремих держав, тим більшого значення набуває роль становище і вплив регіонів на розвиток держави. В даний час все більш окреслюється тенденція збільшення ролі окремих регіонів у національному просторі, важливість регіональних соціально-економічних систем. На сьогодні поділ і диференціація регіонів визначає довгострокові процеси, що свідчать про необхідність дослідження соціально-економічної реальності для прогнозування майбутнього розвитку.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Питанням вивчення методологічної бази економічного регулювання регіонального розвитку присвячені наукові праці П.Бєленького, А.Голикова, О.Жихора, В.Куйбіди, В.Мамонової, С.Максименко, А.Михненко, В.Соловйова та ін. Проте наукові праці вітчизняних і зарубіжних дослідників доводять, що дане питання є недостатньо глибоко вивчене і потребує більш детального дослідження.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є систематизація та обґрунтування основних концепцій і теорій економічного регіонального розвитку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Численні думки щодо завдань, ролі регіоналізму та форм регіональної політики все частіше і частіше пов'язані з глобальними процесами у світі. Неорегіоналізм як ідеологія стала результатом реакції на наслідки взає-

модії між локальними і глобальними процесами, які безпосередньо спрямовані на питання функціонування держави та її впливу на соціально-економічного розвиток, а культурні та особистісні проблеми як чинники економічного розвитку. Існує тенденція по-новому визначати концепцію регіоналізму таким чином, щоб розкривати соціальні та економічні правила даній території. Тобто регіон не розглядається як територіальна одиниця з історичної або культурної точки зору, а розглядається в ролі функціонально альтернативної структури, яка може функціонувати в ролі самостійної одиниці, зберігаючи ідентичність жителів даної території.

Ідентичність регіону може бути переведена в економічну площу, що дозволить збільшити привабливість для інвесторів, через створення нового іміджу.

Такі умови розвитку регіону пов'язані з двома теоретичними підходами:

1. Класична концепція регіонального розвитку.
2. Концепція ендегенного розвитку.

Концепція економічної бази є найбільш популярною серед теорій. Це пояснює розвиток регіону шляхом ділення економіки на два типи активності (екзогенного і ендегенного) і визначення причинно-наслідкових зв'язків, які відбуваються в процесі розвитку області. У відповідності з теорією, екзогенна діяльність є основоположною і становить економічну основу регіону, оскільки попит на товари та послуги стимулює економічний розвиток регіону і формує свою роль в соціальному і просторовому поділі праці [1].

Таким чином, екзогенний сектор стимулює різні внутрішні елементи регіональної економіки, так званій ендегенний фактор. На сьогодні розпалюються дискусії

щодо важливості підтримання експортної діяльності регіональних виробників. Предметом суперечки є спеціалізація регіонів, багато вчених схильні вважати, що вона повинна бути поглиблена. Однак, це становить небезпеку для "традиційних" регіонів, де в структурі доходів частина важкої промисловості скорочується, а альтернативи немає.

Відповідно до нової теорії торгівлі збільшується роль експортної діяльності регіонів і пояснюються механізми переваг у світовій економіці виходячи з торгівлі між країнами на різних стадіях розвитку. Відповіді шукаються виходячи зі спеціалізації виробництва в різних регіонах у відношенні їх споживання капіталу. У відповідності з теорією, регіони, в яких сконцентрована значний рівень капіталу, в більшому ступені споживаються продукти, в той час як регіони мають значні трудові ресурси, затрачують більше часу на виробництво продуктів.

П. Кругман підкреслює, що потенціал торгівлі між такими регіонами більш вигідний для зменшення капітальних витрат. Отже, місцеві органи влади в бідних регіонах повинні підтримувати не тільки експорт і міжнародну торгівлю, але і їх інфраструктурні та інституційні інвестиції (особливо фінансові установи) і спеціалізовану освіту. Завдяки цьому задіяні довгострокові фактори економічного зростання. Регіональний розвиток досягається шляхом поступової спеціалізації окремих видів продукції, конкурентоспроможною на зовнішніх ринках. Прибуток від товарної спеціалізації досягається завдяки вдосконаленню організації виробництва і здешевлення вартості господарських операцій. Завдання, які намічені на всіх адміністративних рівнях, передбачають зміцнення спеціалізації, інвестування в інфраструктуру (зв'язок, транспорт), надаючи фінансову та консультативну допомогу для бізнесу та освіти [2].

Економічні, політичні та соціальні дії регіональної влади знаходяться під впливом пропозицій, сформованих на основі географічного регіонального розвитку (різні масштаби: глобальні, національні, регіональні та місцеві), вказуючи на економічні вигоди, що надходять від просторової концентрації економічної діяльності.

Однією з відомих економічних теорій є концепція полюсів зростання Ф. Перру. Це теорія, що пояснює нерівномірність розміщення різних галузей господарської діяльності в ринковому просторі. Відповідно до цієї концепції, серед галузей регіону обов'язково виділяються пропульсивні (динамічно розвиваючі, ведучі) галузі. Вони стимулюють розвиток прилеглих територій, насамперед, за рахунок допоміжних, додаткових та обслуговуючих виробництв, представляючи собою полюси зростання, а їх концентрація в певних районах веде до утворення центрів розвитку. Такі центри можуть розвиватися як стихійно, так і цілеспрямовано, шляхом оптимального розміщення відповідних підприємств та створення сприятливих умов для їх господарської діяльності за допомогою різних джерел фінансування (державних вкладень, приватного капіталу, субсидій, податкових пільг та ін.). Після розвитку в регіоні пропульсивної галузі подальший його комплексний розвиток відбувається, як правило, під дією механізмів ринкової економіки.

Ті центри і ареали економічного простору, де розміщуються підприємства галузей, що лідирують стають

полюсами тяжіння факторів виробництва, оскільки забезпечують найбільш ефективне їх використання. Це призводить до концентрації підприємств і формуванню полюсів економічного зростання [3].

Потенціал теорії "центр — периферія" дозволяє використовувати її положення при постановці різних завдань політичного, соціального та економічного аналізу на всіх рівнях ієрархії територіальних систем. Якщо спочатку концепція "центр — периферія" розвивалася, як геополітична, і використовувалася для аналізу глобальної системи, то з другої половини ХХ століття вона стала знаходити місце у вирішенні питань регіонального рівня, що відносяться до аналізу системи регіонотворчих соціально-економічних відносин.

Перші фундаментальні результати в рамках розробки регіонального підходу були отримані Дж. Фрідманом, який у середині 60-х років на базі існуючих геополітичних моделей "центр-периферія" сформулював теорію регіонального розвитку. Згідно цієї концепції, нерівномірність економічного зростання регіональної системи і процес просторової поляризації неминуче породжують диспропорції між ядром і периферією.

Периферія перестає бути якимось однорідним полем, вона поділяється на так звану внутрішню або ближню, тісно пов'язану з ядром і безпосередньо отримує від нього імпульси до розвитку, і зовнішню, або далекую, на яку ядро практично не робить мобілізуючого впливу. Центр і периферія на будь-якому просторовому рівні пов'язані між собою потоками інформації, капіталу, товарів, робочої сили і т.д., причому саме напрями цих потоків визначають характер взаємодії між центральними та периферійними структурами, перетворюючи простір у подобу силового поля. Рушійною силою або свого роду мотором, що забезпечує постійний розвиток і відтворення системи відносин "центр — периферія", є, на думку Фрідмана, та інших дослідників, постійна якісна трансформація ядра за рахунок генерування, впровадження та дифузії нововведень [4].

На наш погляд має бути приділено увагу географічній відносності поняття центру і периферії, що визначає їх ідентифікацію і залежить від просторового масштабу. Те, що представляється периферією за національною шкалою, може можна розглядати як центр на місцевому чи регіональному масштабі, і навпаки: національний центр може бути периферією світової економіки. Сучасна економіка являє собою систему додаткових структурних компонентів таких, як: ядро — світовий центр, підлозі периферії і периферії.

Відповідно до теорії виробничого циклу економічний розвиток поєднує в собі процес виробництва нової продукції, її вдосконалення і стандартизацію виробництва. Відповідно до цієї теорії, регіональний розвиток стимулюється технологічним новаторством. Теорія передбачає економічну поляризацію між розвиненими і слаборозвиненими регіонами. Ступінь, в якій периферії залежать від розвинених регіонів (центрів) збільшується, коли виробництво стандартних виробів знаходиться в їхньому районі. З іншого боку, технологічно передові компоненти рідко виробляються в периферійних регіонах [5].

Більшість економістів вважають технологічне новаторство основним фактором економічного розвитку

регіону, який стимулює збільшення технологічної та економічної ефективності, функціональну модернізацію і конкурентоспроможність, що призводить до домінування на міжнародних ринках. Отже, знання, технологічний і технічний прогрес є факторами регіонального розвитку.

Моделі модернізації традиційної теорії розміщення виробництва представлені моделями М. Фуджита і П. Кругмана, Т. Морі. В рамках розроблених теорій запропоновані моделі трансформованої формою моделі фон Тюнена, в якій структура суспільного виробництва розділена на промисловість і сільське господарство. Промислове виробництво зосереджене в територіальних утвореннях, які відрізняються сильною концентрацією економічної активності населення і концентрацією виробничого сектора. Сільське господарство в рамках даної теорії зосереджено навколо промислового центру, причому земельна рента знижується до нуля в міру руху від центру до кордону сільській периферії [2].

Модифікована модель М. Фуджита і Т. Морі представляє змінену модель фон Тюнена в рамках якої вводиться новий показник — населення. Введення ще одного економічного об'єкта в модель призводить до зміни параметрів моделі і дослідницьких результатів. Трансформована модель Фуджита, Кругман і Морі також представляє ускладнену модель фон Тюнена в якій національна економіка розглядається як процес взаємодії кількох промислових галузей. В рамках запропонованої моделі однією з основних можливостей розвитку є географічне положення, а зокрема наявність транспортних вузлів і наявність морських портів, яке дозволяє промисловості розвиватися більш швидкими темпами.

Модель циклічного руху факторів Е. Венаблеса є [6] однією з підгруп моделей нової економічної географії — моделей нового типу міжнародної торгівлі. Економічний розвиток регіону визначається як виробничий процес. Основними складовими, якого є промисловий сектор території, що надає великий ринок для виробництва проміжних товарів. З позицій моделі циклічного руху факторів, відбувається збільшення темпів економічного розвитку території за рахунок виробництва проміжних товарів.

Основними представниками теорії випадкового зростання є Дж. Еллісона та Є. Глейзера, Т. Холмса і Стівенса. В рамках даної теорії основною складовою економічного зростання названий процес виникнення агломерацій. Дж. Еллісон і Є. Глейзер на моделі визначення місцеположення виробництв показали, що в більшості випадків не існує ніяких географічних переваг і концентрація промислового виробництва може виникати випадково. На підставі запропонованої моделі була визначена залежність між розміром виробництва і концентрацією промисловості, а також показано, що в місці розташування дуже великого за розміром заводу, концентрація промисловості і середній розмір заводів з часом збільшуються [7].

Подібні дослідження були проведені Холмсом і Стівенсоном. У результаті яких було виявлено, що розмір виробництва збільшується із зростанням концентрації промисловості. Причиною даного процесу є ряд переваг, якими володіють виробництва розташовані на територіях концентрації виробничої діяльності.

ВИСНОВОК

Запропоновані теорії територіального розвитку мають важливе значення, в рамках якого визначається процес економічного зростання. З позицій різних теорій економічний розвиток трактується по-різному. Більшість досліджень розвитку регіонів засновані на економетричних моделях, вони з певними обмеженнями можуть використовуватися при дослідженні процесів, що мають місце в реальній економіці в період структурних перетворень. Розвиток регіональної економіки в умовах перехідного періоду є складним з достатнім ступенем невизначеним процесом, який є наслідком змін, що відбуваються в ході трансформації економічної системи та впливу інших факторів.

Література:

1. Чужиков В.І. Глобальна регіоналістика історія та сучасна методологія: монографія / В. Чужиков. — К.: КНЕУ. — 2008. — 272 с.
2. Кругман П. Пространство: последний рубеж // Пространственная экономика. — 2005. — № 3. — С. 121—126.
3. Пермякова Е. Полюса роста. Зарубежный опыт и адаптация его для успешной реализации индустриально-инновационного развития экономики региона / Е. Пермякова // Вестник КАСУ. — 2011. — №3. — С. 31—34.
4. Friedmann J. Regional development policy. — Boston: Mass. Inst. Techn. — 1966.
5. Жихор О.Б. Теоретичні основи формування інноваційної політики розвитку регіонів / О.Б. Жихор // 36. наук.-техн. пр. Нац. лісотехніч. ун-ту України. — 2008. — Вип. 18. 7. — С. 284—288.
6. Venables A. Equilibrium Locations of vertically linked industries // International Economic Review. — 1996. — 37:2.
7. Ellison G., Glaser E. Geographic Concentration in U.S. Manufacturing Firms: a Dartboard Approach // Journal of Political Economy. — 105. — 1997. — P. 889—927.

References:

1. Chuzhykov, V. (2008), Globalna regionalna histotia ta suchasna metodologia [Global regionalism history and modern methodology], KNEU, Kyiv, Ukraine
 2. Krugman, P. (2005), "Space: the final frontier", Spatial Economics, vol. 3, pp. 121—126.
 3. Permyakova, E. (2011), "Growth poles. Foreign experience and adapt it to the successful implementation of industrial-innovative development of the economy of the region", Visnyk KASU, vol. 3, pp. 31—34.
 4. Friedmann, J. (1966), Regional development policy, Mass. Inst. Techn., Boston, USA.
 5. Zhyhor, O.B. (2008), "Theoretical Foundations of innovative policy development regions", Zbirnyk prac National lisotechnical Uni Ukraine, vol. 18, pp. 284—288.
 6. Venables, A. (1996), "Equilibrium Locations of vertically linked industries", International Economic Review, vol. 37, no. 2.
 7. Ellison, G. and Glaser, E. (1997), "Geographic Concentration in U.S. Manufacturing Firms: a Dartboard Approach", Journal of Political Economy, vol. 105, pp. 889—927.
- Стаття надійшла до редакції 10.12.2015 р.*